

Rogativa de rècords

Molts participants i autoritats en l'edició de la Rogativa de Vallibona a Pena-roja, que aspira a ser Patrimoni de la UNESCO. [p. 5]

Art al Torricó

El festival Summus Somnia aplega més d'una cinquantena d'artistes lliterans, que hi van presentar obres en formats diversos. [p. 8]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

En defensa del català a Aragó

Comunicat de les associacions que componen Iniciativa Cultural de la Franja. [p. 14]

Estampes de família

Per fi han vist la llum les memòries familiars dels Quintana-Schmidt, dues persones imprescindibles per a la nostra cultura [p. 16]

Styli locus
35

JOSEP MARIA
ESPINÀS

GAZA
I ARA.
SILENCI

[p. 18]

Sumari

- 2 Obituari
- 3 Editorial
Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 8 Llitera
- 10 Entrevista
- 12 Ribagorça
- 13 Aragó
- 15 Catalanofonia
- 16 Cultura
- 17 Personatges
- 18 Reportatge
- 19 Tribuna

Imatge coberta: Foto presa des d'una finestra d'un hospital recolzat per MSF a la Ciutat de Gaza (Foto Diego Ráfales)

TEMPS DE FRANJA 170

Edita:

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

- Associació Cultural del Matarranya
- Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
- Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès

Consell de redacció:

Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Josep-Miquel Gràcia, Rubén Lombarte, Jordi Marín, Joaquim Montclús, Vicent Pallarés, Diego Ráfales, Ramon Sistac, Lluís Trenc.

Suplements:

Styli Locus: Raquel Llop
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellés

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Membre de l'ACPC

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badià. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papeteria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saïd:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeteria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrino. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-rores:** Camins Serret.

OBITUARI

Ha mort el mestre estimat, José Bada

// M. S.

El passat dijous, 9 de juliol, va morir, després d'uns últims anys de distanciament públic per raons de salut, el professor, ex-capellà, teòleg, filòsof i polític socialista, José Bada Panillo, als 97 anys.

José Bada, (Favara del Matarranya, 1929) va formar part del primer Govern d'Aragó del PSOE, presidit per Santiago Marraco, entre 1983 i 1987, del qual va ser el seu conseller d'Educació i Cultura.

Durant aquesta època, va aconseguir la introducció de l'assignatura de Català, com a matèria opcional als col·legis i instituts de la Franja, i va afavorir, des del seu Departament, la publicació de diferents col·leccions de llibres en català d'autors aragonesos i materials didàctics per l'ensenyament del català a les escoles de la zona catalanoparlant d'Aragó.

Aquesta tasca de compromís amb la defensa de les llengües pròpies d'Aragó i la seua lluita pel respecte a diversitat lingüística va tindre continuïtat al llarg de la seua vida. Des de 2010 fins a 2013 va

J. Bada en l'acte on va rebre el guardó 'Desideri Lombarte' (2016). C. TERÈS

presidir el Consell Superior de les Llengües d'Aragó i a continuació, va ser membre de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua. El 2016 va rebre el premi Desideri Lombarte, «per la seua decisiva tasca de dignificació i difusió del Català d'Aragó».

José Bada, una persona humanista i un home de pau, va estudiar Teologia a la Universitat Pontifícia de Salamanca i a la Uni-

versitat d'Innsbruck (Àustria). Seguint els passos del teòleg Karl Rahner, es va doctorar en Teologia a la Universitat de Múnic. La seua implicació en política va arribar als anys 70, amb la fundació del Partit Socialista d'Aragó, per després convergir amb el PSOE.

Els que el vam conèixer, sabíem prou de la seua capacitat d'escoltar, de propiciar el diàleg, del gran seu abast cultural i de la seua amable ironia. El seu tarannà i la seua voluntat fèrria van ser indispensables en la creació del Seminari d'Investigació per a la Pau, que encara avui manté la seua vigència.

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a:* redaccio@tempsdefranja.org

COMARCA DEL
matarranya

IEA
Institut de Estudios Altoaragoneses

DIPUTACIÓN DE HUESCA

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCs

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Amb el suport de

Generalitat de Catalunya

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a redaccio@tempsdefranja.org per rebre els butlletins electrònics

En nom de la nostra llengua

El propassat 22 d'abril del present any a les Corts d'Aragó els grups polítics del PP i Vox es van avenir en un acord que proposa «liberar de la imposición del catalán en la Franja de Aragón» i, al mateix temps, volen eliminar l'Institut Aragonès del Català i el nom de la llengua catalana de la Llei de Patrimoni Cultural d'Aragó.

Què preteneven les dues formacions polítiques? A finals del segle XX parlar del tema lingüístic català a Aragó propiciava certa polèmica política. I ara, per les paraules expressades, es posa de manifest que no es vol reconèixer la llengua materna catalana dels habitants de la Franja d'Aragó.

Moltes entitats i mitjans de comunicació s'han fer ressò d'aquesta mala notícia per al conjunt de catalanoparlants aragonesos de les comarques de la Ribagorça, la Litera, el Baix Cinca, el Baix Aragó-Casp, el Baix Aragó i el Matarranya.

Si repassem la Constitució Espanyola sobre els drets lingüístics a l'Article 3 diu: "2. Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts. 3. La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció"; i en el Títol VIII, a l'Article 148 diu a l'apartat 1.17a «Les comunitats autònomes podran assumir competències en les matèries següents: El foment de l'ensenyament de la llengua de la Comunitat Autònoma».

La UNESCO en la Declaració Universal dels Drets Lingüístics defineix el concepte de llengua pròpia i els drets individuals i col·lectius sobre la llengua. El Consell d'Europa va aprovar la Carta en defensa de les llengües regionals i minoritàries l'any 1992. Un altre document prou important a nivell mundial és la Carta de la Terra del 2000 que en el seu 12è Principi diu «Eliminar la discriminació en totes les seues formes, tals com... l'idioma...». Tant el català com l'aragonès no són reconeguts com a llengües oficials en

la Llei de llengües de 2013, que diu: "les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó".

A causa d'aquest anunci del govern del PP i VOX d'Aragó, es va fer viral un arxiu digital on Jorge Pueyo, parlamentari aragonès, desmentia la barbàrie de dir que el català s'imposa a una part d'Aragó i remetia als polítics a escoltar les paraules d'un historiador i arxiver com és Guillermo Tomás Faci, que explica com Pere IV el Cerimoniós inaugurava les Corts d'Aragó en llengua catalana i el seu fill va intervenir en llengua aragonesa i s'entenen.

Recentment, Iniciativa Cultural de la Franja ha emès un comunicat en defensa del català a la Franja d'Aragó, signat per tres entitats culturals de la Franja com són l'Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA), el Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib), l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC), i seguiran en la lluita, si cal.

A la Diputació de Lleida i a la Paeria de Lleida han aprovat una moció a favor

de la llengua catalana a l'Aragó, amb els vots en contra de les formacions del PP i VOX.

A la realitat del dia a dia, mentrestant, continua el català de la Franja ignorat en instàncies oficials, absent en les retolacions toponímiques i a l'escola, etc.

Hi ha maneres de fer desaparèixer una llengua: no ensenyar-la. Això és el que passa als pobles de la Vall de l'Isàvena, on la seua llengua és la catalana, variant ribagorçana, i no s'ensenyava a l'escola, només s'ensenyen el castellà i l'aragonès.

Relacionat amb això, últimament per les xarxes corren mapes lingüístics que mostren l'àrea de l'aragonès fins a la comarca de la Ribagorça oriental que és de parla catalana. Cal tenir present la història de les comarques aragoneses catalanoparlants. Es pot demostrar amb documents medievals, escrits en llatí amb frases en català, que era la llengua d'aquestes terres, sense imposició, era el seu idioma natural, i com diuen els lingüistes: abans d'escriure's, les llengües es parlen oralment.

La nostra llengua catalana no és una imposició, és la que ham après a casa amb les nostres famílies, la que utilitzem al carrer amb els nostres amics i veïns, i ningú ens la pot usurpar ni eliminar!

Rètol amb nomenclatura bilingüe de la comarca del Matarranya. La resta de la informació, en un castellà monolític
C. TERÉS

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

La Rogativa més multitudinària

// CARLES SANCHO

La Rogativa celebrada el 16 de maig a Pena-roja i Vallibona va ser especial perquè venia acompanyada de la proposta del diputat castellonenc a Corts Artèmi Rallo Lombarte —de mare pena-rogina— que fos declarada Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO.

Potser aquesta circumstància va facilitar que moltes més autoritats eclesiàstiques i polítiques del que és habitual es donaren cita en la singular celebració religiosa i festiva. A Pena-roja encapçalava la processó l'arquebisbe de Saragossa Carlos Manuel Escrivano i l'alcalde de la vila Ricardo Blanch, i a la de Vallibona assistiren el bisbe de Tortosa Sergi Gordo i l'alcalde de la població Juan José Palomo. Des de Vallibona van vindre caminant els 25 quilòmetres que separen ambdues viles Maria A. Pallarés, vicepresidenta del PP de la Diputació de Castelló; Artèmi Rallo Lombarte i Herminio Sancho, diputats socialistes a Madrid per Castelló i Terol respectivament. A Pena-roja esperaven l'arribada de la comitiva, entre altres, Pilar Alegria, secretària general del PSOE aragonès; Rafael Guia, alcalde d'Andorra i senador del PSOE; Mari Carmen Soler, diputada a les Corts d'Aragó del PSOE; Marta Sancho, diputada provincial del PAR; Fernando Camps i Nerea Caldú, president i vicepresidenta de la comarca del Matarranya del PP; Alberto Izquierdo, president del PAR i assessor d'Azcón, i Susana Traver diputada provincial i alcaldessa de Valljunquera del PSOE.

La convocatòria d'enguany va congrega més de 750 participants, segons els organitzadors, que van convertir-se en un miler a mida que s'afegien gents de les viles veïnes per on passaven.

Tot això, en una població de la comarca dels Ports que compta amb només 63 habitants censats el 2025, demostra que la Rogativa és més viva que mai.

Les processons van anar precedides de les autoritats religioses i

DAI: Un moment de la representació.
BAIX: La Rogativa
CARLES SANCHO

civils acompanyades per la música tradicional dels gaiters i tabals. La comitiva travessà tota la població per visitar la Mare de Déu de la Font on es celebrà la missa i es venerà la imatge religiosa.

La representació en català de l'obra de teatre de Desideri Lombarte *Pena-roja i Vallibona, pobles germans* va ser un altre entranyable acte multitudinari. La sala multiusos va ser insuficient per encabir tot el públic i van haver de posar una pantalla gegant a l'exterior per a seguir la representació. A l'obra hi participen veïns de les dos viles i es dona la circumstància que el capellà que fa de mossèn Pinyol —el religiós vallibonenc Paco Vives— ho ha fet des de la primera representació, fa quaranta anys.

L'obra de teatre de Lombarte fa referència a un fet del segle XIV en què, a conseqüència de la

pesta negra, Vallibona es va quedar amb pocs habitants i set joves que no es podien casar perquè no hi havien noies solteres a la vila, van haver d'anar a Pena-roja on sí que en van trobar. Es van casar i van tornar a Vallibona i així evitaren la seua desaparició. Com a mostra de gratitud, els vallibonencs van establir el compromís d'anar a Pena-roja cada set anys per agrair la generositat dels seus veïns.

Els actes de la jornada es van acabar a la nit amb un sopar de germanor i ball fins la matinada.

Una història il·lustrada

Un dia abans, divendres de vesprada, es va presentar a la Biblioteca Municipal de Pena-roja i, més tard, a Vallibona, el llibre il·lustrat de l'Óscar Blanch Lombarte (*Pena-roja 1993*), a partir del poema «La processó de Vallibona» de *Romanços del racó de foc i poemes de vida i mort* (1987) i de l'obra de teatre *Pena-roja i Vallibona, pobles germans* (1987), de Desideri Lombarte.

Blanch il·lustra les pàgines del text amb elaborats dibuixos de retolador i d'aquarel·la, utilitzant com a referència les fotografies que va fer el seu germà a la passada Rogativa del 2019 que també apareixen en l'obra. És una manera d'actualitzar la Rogativa vista per Lombarte —fa més de quaranta anys— a través d'uns originals dibuixos que la recreen i la divulguen, on hi apareixen els propis veïns de les poblacions participants que es reconeixen fàcil-

ment per la destresa i l'ofici del jove dibuixant. Com diu el propi autor, «volia donar veu al patrimoni rural i a la memòria dels seus avantpassats».

Per al *julibeu* d'enguany, Blanch farà una exposició a la Mare de Déu de la Font de les aquarel·les que ha fet per il·lustrar el llibre i que ha hagut de reduir molt en l'obra ara publicada.

Mia Martí i les pallisses de Valljunquera

// CARLES SANCHO

L'artista Mia Martí va exposar el passat més de maig, a l'Oficina de Turisme de Vall-de-roures, la mostra *El paisatge és pintura*. Martí ha seleccionat Valljunquera i un element del seu patrimoni rural: les pallisses. Unes construccions que han perdut la seua funció i que ara formen part del paisatge. Són el testimoni de la nostra història més recent, d'unes activitats agrícoles tradicionals substituïdes, a poc a poc, per la mecanització de les faenes del camp. L'artista les fotografia, traça línies, reconeix els volums en el paisatge, pinta amb els colors matarranyencs

predominants: verds, blaus, marrons, ocre... i reinterpreta les construccions de pedra on també hi trobem els materials propis del territori: la fusta, la teula, els canyissos i el fang. S'atura en els detalls de les pallisses: les portes, les finestres menudes, els contraforts, les creus a la pedra, les eres, els diables —trills—, les tanques de fusta, els marges de pedra...

Les pallisses, amb les seues formes bàsiques, avui es fonen amb l'entorn; són taques, formes i colors que pesen o es fan línies subtils en el paper —diu Martí en la presentació.

En la inauguració de l'exposició,

Una mostra
de les obres
exposades
c.s.

l'artista ens va mostrar el seu llibre autoeditat *El paisatge fet pintura* on s'observa tot el procés de creació: les fotografies inicials, el paper vegetal on dibuixa les línies, els volums i els colors i, finalment, les fotografies on integra tot el seu treball d'interpretació. Llibre que ja va presentar a l'espai cultural De bat a bat a Calaceit el passat mes de setembre.

Les pallisses que es troben a prop del poble algunes estan abandonades i es van assolant i, com diu l'artista, acaben integrant-se en el paisatge. Altres els seus propietaris els hi han donat altres usos com a corrals o magatzems de maquinària agrícola i, fins i tot, s'han remodelat com habitatge amb més o menys encert en la conservació de la construcció. Martí ha acabat comprant una d'estes pallisses de Valljunquera que ha recreat artísticament en la seua col·lecció per donar-li una segona vida.

Roberto Albiac, cum laude a la Unizar

// RUBÉN LOMBARTE

L'investigador Roberto Albiac Balaguer ha assolit una fita científica excepcional en obtenir la qualificació cum laude a la Universitat de Saragossa per la seua tesi doctoral *Els Parlars del Matarranya. Estudi geolingüístic*. Esta investigació és d'una gran importància per al territori, ja que es tracta de l'estudi més exhaustiu que s'ha fet mai sobre la realitat lingüística del Matarranya, ampliant qualsevol aproximació prèvia. L'obra és fruit de 7 anys de dedicació absoluta, desglossats en quatre anys de treball de camp i tres de redacció. Per a la seua elaboració, l'autor va recórrer els 18 municipis de la comarca administrativa i va conviure amb un total de 54 famílies (tres per poble), que es tradueix en 325 hores de gravació. El mètode va consistir a passar un qüestionari de 4.000 preguntes a tres informants de cada localitat, prioritzant el perfil de veïns de més de 65 anys amb un arrelament familiar total per a evitar qualsevol alteració externa. Com a gran joia científica, la recerca incorpora un atlas amb 1.450 mapes lingüístics de la comarca del Matarranya molt visuals.

En una entrevista concedida a *matarranya.media*, Albiac no va amagar la seua gran satisfacció pel reconeixement obtingut. L'investigador va remarcar que el treball de camp va ser la millor experiència de tot el procés, una vivència increïble i inoblidable gràcies a la gran acollida que va rebre. «Em van obrir totes les portes. I són 54 famílies entre quatre estius», va recordar l'investigador, qui va valorar el gran paper que van fer els intermediaris de cada municipi que han integrat

este treball de recerca. «A cada vila tenia un conegut que em seleccionava els tres informants; jo arribava a casa seua de la mà d'este enllaç; i eixa confiança va servir per a trencar el gel inicial des del començament». Cada trobada es traduïa en unes 6 hores amb cada persona, dividides en dos mig dies, fins a registrar unes 18 hores de gravació per població. El perfil de les persones seleccionades, majors de 65 anys, preferiblement un home llaurador, un home que es dediqués a la pastura o un altre ofici, i una dona que assumia el rol de la casa.

Pel que fa a la metodologia, Roberto explica que va utilitzar el qüestionari que proposa l'*Atlas Lingüístic del domini català*, recolzat en un àlbum de fotos com a suport visual, tal com feia en Pere Navarro, prestigiós dialectòleg que va inventariar la Terra Alta l'any 1994 i va fer un primer tastet del Matarranya l'any 2005. Les dades obtingudes es plasmen en els 1.450 mapes que inclou la tesi, una ferramenta que «val la pena publicar perquè mostra d'un cop d'ull com les isoglosses passen les fronteres administratives». L'estudi revela que la llengua flueix lliurement. A la conca de l'Algars, Arenys i Lledó comparteixen trets amb la Terra Alta, mentre que Valljunquera connecte elements que apareixen al Bergantes i Mesquí. Mentrestant, Pena-roja, Beseit, Mont-roig i Torredarques tenen un lligam lèxic directe amb els Ports i el Maestrat de Castelló. L'investigador també va fer menció a certes paraules que estan resultant substituïdes per la seua variant castellana, i va posar com a exemples el cas de paloma o palometa per 'mariposa', i meló d'aigua i síndria per 'sandia'.

Presentat a Saragossa un llibre sobre vida, llengua i tradicions a Mequinensa i Faió

// MÀRIO SASOT

El 28 d'abril va tindre lloc, a la sala Ordesa de la seu de la Caixa Rural a Saragossa, un especial i emotiu acte on es va presentar el llibre *Vida i llengua a la mina i al riu*, escrit pels professors i filòlegs mequinensans Maria Teresa Moret Oliver i Hèctor Moret Coso.

Es tracta d'un estudi etnogràfic i lèxic sobre el món de la navegació fluvial, la mineria, la pesca, i altres activitats riberenques a les viles i l'entorn de Mequinensa i Faió.

Aquest treball va obtindre el Premi de Recerca «Jesús Moncada» de 2024, que atorgava l'Ajuntament Mequinensà. A partir de l'any 2025, aquest premi «es va reconduir», en paraules del regidor de Cultura d'aquest Ajuntament, Dario Vidallet, present a l'acte, en el programa «Sirgant Moncada», que premia la difusió del patrimoni lingüístic i l'ús del català entre els joves dels centres escolars de Mequinensa.

En la presentació del llibre intervingueren, a més dels dos autors i el regidor de Cultura ja esmentat, el professor de Filologia Catalana de la Universitat de Saragossa i president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua Javier Giralt, així com Chusé Aragüés, de Gara d'Edicions y responsable de l'edició del llibre amb el suport de Prensas Universi-

Un moment de la presentació
MERXE LLOP

taries de Zaragoza y l'Ajuntament de Mequinensa.

Dario Vidallet va agrair al seus paisans, Hèctor i Maite, els seus esforços «pel magnífic i exhaustiu recull de testimonis, encara vius, del món del riu i de la mina de dos pobles que ja no existeixen, colgats sota les aigües».

Javier Giralt qualificà el treball de recopilació de paraules i expressions específiques i pròpies dels àmbits de la pesca, la mineria, els llaguts, de les feines de les dones al riu, etc., com «una fita important de la investigació lèxica d'aquesta zona».

Maite Moret, que ja havia fet abans diversos treballs de recerca al voltant de la memòria del riu, va comentar que l'objectiu d'aquest llibre no era només recuperar paraules oblidades o en desús, sinó

vivències i històries de la gent a través de testimonis directes dels seus protagonistes.

Hèctor Moret destacà i agrai la bona actitud i l'alt grau de col·laboració que van trobar entre els informants, «especialment a Faió», la qual cosa els va permetre descobrir aspectes de la vida quotidiana de la gent d'aquella època.

Hèctor confessava que abans d'emprendre aquest projecte «desconeixia l'existència d'un comerç d'anguiles o com funcionava el sistema de pesca amb palangre al meu riu» i Maite comentà que gràcies als testimonis dels enquestats va conèixer més en detall com vivien, dormien i menjaven los navegants dins dels llaüts.

Lo llibre està estructurat en tres parts. La primera té un caire antropològic i etnològic, i abasta la vida dels habitants, les feines tradicionals i les eines que empraven, els diferents peixos que hi havia al riu, etc. La segona part és de tipus lexicogràfic, on apareix la paraula, la seua transcripció fonètica i es fa un detallat comentari etimològic i de la seua evolució semàntica.

Una extensa i acurada feina imprescindible per a conèixer i redescobrir un món desaparegut sota les aigües del progrés.

ESPARPILLANT PARAULES

La Veu del Baix Matarranya // Roberto Albiac

Lo dissabte 30 de maig a les 11h, lo cine municipal de Favara mos va reunir a la cerimònia pels 25 anys de la Veu del Baix Matarranya. L'acte de celebració retransmés va començar en una taula redona de ràdios municipals rurals en què van invitar a representants vinguts de Falset, Batea, Miquerensa i Alcorisa, en qui van compartir experiències. Seguidament, van projectar un vídeo fotogràfic en fragments radiofònics destacats del seu arxiu durant este quart de segle: entrevistes a presidents autonòmics aragonesos i altres celebritats vinculades al territori, però sobretot, favarols, nonaspins, maellans o faioners que han destacat en la seua faena o que, simplement, tenien alguna cosa a explicar davant d'un micro en apunts d'història, d'actualitat, de cuina, de salut, de caça, de esports, de llengua, de cine, de nutrició, de psicologia, de literatura, de sociologia, de música, de naturalesa... seccions que solen desfilar cada inici d'agost

en les *Maratons de ràdio* de 9 del matí a 9 de la nit.

LVBM, activa per les ones a la 107.6 FM o a través de la seua pàgina web, viu gràcies a l'Ajuntament de Favara i als col·laboradors altruistes (com lo qui us escriu açò): no sols és un servici públic, ha sét la crònica baixmatarranyenca del segle XXI (com abans ho van ser en paper *l'Algorí* o *l'Eixam*), l'altaveu d'una comarca banyada per la part final d'un riu que no conste a la denominació oficial de "Baix Aragó-Casp", la banda sonora quotidiana dels dissabtes en *lo Magazine* conduït per Elías Satué ressonant als bancals, als comerços, als tallers, als vehicles o a les cuines; un reducte sonor a on la llengua pròpia fluïx en la mateixa naturalitat i normalitat que als carrers i les replacetes de les nostres viles. Per tant, des d'ací crido: llarga vida a LVBM! l'enhorabona al presi Miguel Ángel Ruiz, 25 estirons d'orelles i per moltíssims anys més.

Endevinalles del món per cavil·lar i pintar

// REDACCIÓ

L'Institut d'Estudis del Baix Cinca IEA va presentar el passat 22 d'abril a Fraga els llibres *Endevinalles del món per cavil·lar* i *Endevinalles del món per pintar* de M. Carme Mesalles, un projecte editorial de doble dimensió. Per una part es va realitzar una primera presentació a la Biblioteca Infantil Gianni Rodari per a un públic familiar, el qual va respondre amb entusiasme la proposta lúdica. Per una altra part, una segona a la seu del grup de teatre Gènesi, on l'acte es va orientar més cap a una reflexió més profunda sobre la llengua i cultura. A més, també es va fer el 13 de maig una presentació especial per a l'Associació de Dones de Fraga amb l'objectiu de donar a conèixer aquest projecte a les diferents entitats del Baix Cinca que ho sol·licitin per tal de conscienciar els diferents col·lectius de la comarca sobre aquesta part tant important del nostre patrimoni cultural.

L'Institut d'Estudis del Baix Cinca IEA ha editat els dos llibres amb el suport de l'Institut d'Estudis Altoaragonesos. El primer llibre, *Endevinalles del món per cavil·lar*, és el nucli del projecte: un recull d'endevinalles tradicionals de Fraga i del Baix Cinca presentades en format de conte il·lustrat. Cada enigma obre una porta a la curiositat i troba la seua resposta en una imatge a la pàgina oposada. Són endevinalles

senzilles i arrelades al món quotidià —animals, natura, fenòmens meteorològics— que connecten amb l'imaginari col·lectiu de diverses generacions. El segon volum, *Endevinalles del món per pintar*, convida a una participació activa dels més petits: no només han de resoldre els enigmes, sinó que han de donar vida als dibuixos amb els seus propis colors, convertint-se així en part del procés creatiu.

M. Carme Mesalles, mestra de català ja jubilada, va explicar el procés de recollida de les endevinalles, moltes d'elles escoltades en l'àmbit familiar, especialment de la seua mare. Va reivindicar aquestes peces com a part de la vida quotidiana d'abans i va implicar el públic amb un format participatiu, posant a prova el seu enginy. L'autora realitza una aportació destacada a la preservació i difusió del patrimoni oral del català de la Franja ja que el projecte combina tradició, creativitat i compromís lingüístic. La intervenció de Pep Labat, president de l'IEBC IEA, va aportar una dimensió simbòlica i reivindicativa. Va definir els llibres com «un petit tresor» i un «pot de conserva de saviesa popular» que guarda paraules, expressions i formes de veure el món pròpies del territori. També va insistir que aquestes endevinalles no són només un joc, sinó fragments de memòria col·lectiva que han pas-

Carme Mesalles i Pep Labat
IEBC

sat de generació en generació i que avui es fixen per garantir-ne la continuïtat.

A l'acte, al mateix temps, l'entitat editora va alertar sobre la fragilitat de la transmissió de la llengua catalana a la Franja, especialment en l'àmbit familiar, i sobre la manca de suport institucional. En aquest context, es va reivindicar projectes com aquest com a eines de resistència cultural i de dignitat col·lectiva. «Una llengua no és només un mitjà per comunicar-nos —van recordar—, sinó la manera com mirem el món i com ens definim com a poble».

Els llibres es van posar a la venda el 23 d'abril, diada de Sant Jordi, a la parada de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, on van obtenir un gran èxit, juntament amb altres productes com la samarreta infantil Galling-Galong.

ENTRE DOS AIGÜES

Celebració i agraïment // Marina d'Algars

Estam d'enhorabona. Roberto Albiac ha llegit la seua tesi doctoral en català a la Universitat de Saragossa amb la nota d'Excel·lent cum laude, la segona, la primera és de Maite Moret. Un reconeixement merescut a una investigació intensa sobre els parlars del Matarranya. Robert és una persona que ha treballat intensament sense deixar les classes de secundària com a professor ni l'ajut a la seua família en les feines intenses de l'agricultura com són la recollida d'ametlles o de les olives. Enhorabona, amic.

L'admirada Pepa Nogués, ha estat reconeguda amb el premi al professor més motivador d'Aragó en el marc del certamen literari AMIC-Ficcions 2026. Pepa és incansable, mereix aquest i d'altres premis. Temps al temps. Felicitats, benvolguda.

Avui m'he trobat amb una antiga companya d'escola a la plaça del Pilar i em diu: *He estado en el Matarranya, i es verdad que hablan catalán, tenía razón*. Volia plorar, em passo la vida justificant, explicant, l'obvi. En arribar a casa trobo un correu

inesperat. Penso que cal parlar-ne aquí. La Casa catalana de Saragossa des de fa 63 anys treballa en aquesta ciutat per difondre la riquesa de la seua llengua i tradicions, comunes en molts aspectes a la nostra de la Franja. Segons paraules de la presidenta, Mireia Semis Ibars, són fidels al seu lema «Busquem allò que ens uneix». En aquest sentit, tenen el projecte «Memòria en Femení», l'objectiu del qual és donar visibilitat i homenatjar a aquelles dones amb una trajectòria que ha enriquit la cultura recent. La Junta Directiva de la Casa catalana de Saragossa ha acordat atorgar el Premi de Reconeixement a la Trajectòria Cultural, Educativa i Literària, a qui escriu aquesta columna, en consideració a la destacada trajectòria en defensa del patrimoni lingüístic i de creació literària. Una sorpresa increïble. Mon pare em deia: *Tu sembla que algú recollirà*. Sembrar en un terreny àrid com és la ciutat on visc esgota. Avui m'han donat una espenta. Gràcies.

Èxit del festival 'Summus Somnia' al Torricó

// PEP ESPLUGA

El passat 23 de maig es va celebrar al Torricó el festival artístic lliterà conegut com Summus Somnia. Es tracta d'un festival impactant i multitudinari, que va aplegar més d'una cinquantena d'artistes lliterans que hi van presentar obres en formats diversos: fotografia, poesia, música, pintura, dansa, dibuix, escultura, etc. L'emplaçament era el parc de l'Ermita de Sant Bartomeu, una església romànica situada a un parell de quilòmetres del nucli urbà del Torricó. És un indret emblemàtic, carregat d'història (gairebé mil anys), que va acollir les més d'un miler de persones hi van acudir.

El festival es va iniciar a les cinc de la tarda i va durar fins que es va pondre el sol. Els artistes plàstics van exposar les seues obres en diferents panells escampats pel parc, al voltant de l'ermita. També en palots de recollir fruita apilats i convertits en aparadors de fotografies, pintures o dibuixos. Per l'explanada s'hi van instal·lar escultures d'artistes locals.

L'artista Maria Mateo, fotògrafa i ballarina de dansa contemporània, va protagonitzar l'apertura del festival, i es va fer un reconeixement especial al grup The Moorland, per la seua breu però intensa trajectòria dels últims dos anys. Al llarg de

Imatges del festival
PEP ESPLUGA

la tarda hi va haver diverses actuacions musicals, amb rock en acústic amb els grups Indeseables i The Tobogans (del Campell), el duet Elea (guitarra i clarinet), Kabia Chale o Berta Aguilar.

Durant la tarda es van anar intercalant recitals poètics de poetes locals com Paula Martínez, Eva Maria Muñoz, Feli Brualla o Agustín Faro, així com de Juanma Leiva, que acompanyava les seues declamacions amb música electrònica. Els artistes de l'associació Redolarte, de dibuix i pintura, van fer diversos exercicis de pintura ràpida, mentre que els socis de Litera Full Frame, especialitzada en fotografia, van exposar nombroses

fotos artístiques, algunes més clàssiques i altres més avantguardistes.

La cloenda va arribar en el moment de la posta de sol, quan l'alcaldeessa del Torricó, Susana Ramón, va rebre en nom dels organitzadors un dels quadres que els pintors de Redolarte havien fet durant la tarda.

El president de Litera Full Frame, Jaime Urbano Palacín, va expressar l'agraïment a l'ajuntament per haver facilitat l'acollida del festival en un indret tan emblemàtic per al poble i la comarca. Sobretot tenint en compte que inicialment el festival s'havia programat per al dissabte 2 de maig, però va haver de ser aplaçat a causa de les fortes pluges que van caure aquell dia. Són els riscos dels actes a l'aire lliure.

El festival ha estat organitzar per l'associació Litera Full Frame, amb el suport de l'Ajuntament del Torricó i de la comarca de la Llitera. Es tracta de la segona edició d'un festival que es va estrenar l'any passat amb un nombre d'artistes més reduït, però amb una intensitat similar, a la població de Sant Esteve de Llitera. La idea és que es repeteixi cada any en una localitat lliterana diferent. És un d'aquells esdeveniments que faciliten teixir vincles entre pobles, una cosa de la que no anem pas sobrats.

Quan mor una biblioteca // Vicent Pallarés Pascual

Cada vegada que mor un intel·lectual, un escriptor, un professor o un investigador, no només desapareix una persona. També queda orfe una biblioteca. Milers de llibres acumulats durant dècades, subratllats, anotats als marges, ordenats segons una lògica personal que explica una vida dedicada al coneixement. Però massa sovint aquest patrimoni acaba dispersat, malvenut o, encara pitjor, llençat al contenidor.

La situació és preocupant. Les noves generacions llegeixen de manera diferent i els habitatges són cada vegada més petits. Les famílies hereten prestatgeries plenes de volums que no saben on posar ni què fer-ne. Les biblioteques públiques ja no poden absorbir grans donacions, les universitats seleccionen només allò que consideren d'interès especialitzat i el mercat de llibre de segona mà està saturat. El resultat és que col·leccions construïdes al llarg d'una vida sencera es desfan en pocs dies.

No és només d'una qüestió sentimental. Les biblioteques particulars són testimonis intel·lectuals d'una època. Els llibres que una persona va triar, les anotacions que hi va deixar i les relacions que s'estableixen entre els volums constitueixen una font valuosa per entendre la seva obra i el seu pensament. Quan aquests fons desapareixen, es perd una part de la nostra memòria cultural.

Caldria obrir un debat sobre la preservació d'aquest patrimoni. Potser calen programes públics de recepció de biblioteques personals, xarxes d'intercanvi o projectes de digitalització que en conservin almenys el rastre. Una societat que no sap què fer-ne, dels llibres dels seus intel·lectuals, demostra que tampoc no sap què fer amb el llegat que aquests representen.

Quan una biblioteca acaba al contenidor, no només es llença llibres. Es llença una vida de lectura, de reflexió i de coneixement compartit.

Crement més de 4.000 ha a la Llitera Alta

// LLUÍS TRENC

Cap a dos quarts de dotze del matí del dijous 25 de juny, una màquina que segava ordi per la zona del despoblat de Palagrinnyó, terme municipal del Campell, va soltar una guspira que va encendre els matolls propers. En un tres-i-no-res les flames van generar un incendi de grans dimensions que va cremar durant tres dies sense control, i que es no es va aconseguir estabilitzar fins gairebé una setmana després.

Les flames van avançar amb tanta rapidesa que en poques hores va assolir un front de catorze quilòmetres. El govern d'Aragó va activar el nivell 2 del Pla de protecció civil d'emergències per incendis forestals, i va instal·lar un centre de comandament avançat als voltants del camp de futbol del Campell. En les tasques d'extinció hi van participar centenars de membres de les brigades del servei aragonès contra incendis (INFOAR), els bombers de la Diputació d'Osca, efectius del Ministeri de Transició Ecològica, la Unitat Militar d'Emergències, la Guardia Civil, Protecció Civil i la Creu Roja. La gran quantitat de persones treballant-hi va comportar molta feina també per als bars i restaurants de la zona, que durant uns quants dies van haver de preparar milers d'àpats i entrepans.

Unes 240 persones dels nuclis

L'incendi des de l'aire
LA LITERA
INFORMACIÓN

d'Açanui, Alins i Calassanç van ser evacuades per precaució davant la gran quantitat de fum i la virulència de les flames, i se les va oferir allotjament en instal·lacions de Peralta de la Sal i de Montsó. El continuat aire de botorn portava tot el fum en direcció oest, motiu pel qual també es van haver de confinar els habitants del poble de Fonts, situat relativament lluny del punt d'inici de l'incendi.

Una climatologia relativament favorable va facilitar que dos dies després, el dissabte 27 de juliol, l'incendi es comencés a controlar i que les persones evacuades poguessin tornar a les seues cases. Cal destacar que no hi va haver víctimes ni pèrdues humanes, tot i que sí que es van cremar alguns magatzems agrícoles disseminats. Un factor clau en el control de l'incendi va ser l'activa intervenció de la pagesia local, que va fer nombrosos talla-

focs per evitar que les flames arribessin a zones habitades o a granges. Curiosament, hi ha hagut altres casos en els que a la pagesia local se li ha prohibit l'accés, però per sort no va ser aquest el cas.

En total, es va cremar un perímetre de 4.500 hectàrees entre els termes del Campell, Tamarit, Sant Esteve, Açanui-Alins, Peralta de Calassanç i Fonts. S'estima que el 85% de la zona cremada eren camps de cereal, la majoria encara per segar, mentre que el 15% restant correspondria a pinars i alzinars. S'ha sol·licitat la declaració de 'zona catastròfica' per a que els pagesos puguin obtenir algun ajut o retorn de les assegurances.

Els canvis de patrons climàtics i de règims de pluges i temperatures, en un context de vegetació mediterrània inflamable, fan pensar que aquestes situacions seran cada vegada més freqüents. De fet, a l'hora de tancar esta crònica, una enorme columna de fum s'enlairava des del terme de Castellonroi i obligava a confinar la població d'Albelda. La Llitera, com el Baix Cinca abans, tornava a cridar aquells bombers que, pocs dies abans, menjaven entrepans envoltats d'helicòpters al camp de futbol del Campell. El foc no dona treva.

U12

Ai, no em diguis! // Esteve Betrià

Fa més de mig segle —l'any 1972— s'edità el disc *1ª Ronda de Cançons* de Jaume Arnella que entre un seguit de cançons, en la majoria dels casos tradicionals originàries de diferents països, entre les quals trobàvem una de catalana, contemporània i irònica —'Ai, no em diguis!'—, amb lletra del pedagog i escriptor badaloní Joan Soler i Amigó, interessat en la recerca al voltant de la cultura popular.

Aquesta cançó —junt amb 'El ball de Sant Ferriol' també enregistrada en aquest LP— es conserva entre els meus records d'aquells anys d'adolescència, amb especial intensitat aquestes dues estrofes: «Les beates van a missa, / diu que els tranquil·litza molt, / les nenes de Via Augusta / van als festivals de Folk. / Ai, ai, ai no em diguis, / van als festivals de Folk. [...] Les velletes amb rosaris, / ai com suspiren pel cel, / la joventut catalana / s'han tornat fans d'Israel. / Ai, ai, ai no em diguis, / s'han tornat fans d'Israel.» La darrera estrofa em ve al cap

quan aquests dies sento com un parell, si més no, de polítiques catalanes es mostren com a fans de la brutal repressió que l'actual govern de l'estat d'Israel exerceix sobre els habitants de la Franja de Gaza i del sud del Líban.

Per completar, parcialment, aquesta nostàlgica nota adolescent em cal consignar un reguitzell de cançons, o estrofes més representatives, que avui només es recorden en comptades ocasions com les cançons de tradició anglosaxona popularitzades per Xesco Boix: 'La Vall de riu Vermell' (també adaptada per Joan Soler) —que avui en dia és recordada en ocasions en cerimònies fúnebres— o 'És l'hora dels adéus' —també cantada en cerimònies fúnebres o, amb més freqüència, en actes d'acomiadament entre amics—, 'Puff, el drac màgic' i 'Ai adéu cara bonica' interpretada pel grup Falsterbo 3.

Res, que de tant en tant em deixo vèncer per la nostàlgia, i la ràbia.

MÒNICA SALES DE LA CRUZ, FILÒLOGA I POLÍTICA

«La cultura ens agermana, com la llengua i una manera de fer i de ser particular.»

// M. D. GIMENO PUYOL

Mònica Sales de la Cruz (Tortosa, 1983), vicepresidenta de Junts per Catalunya i portaveu del seu grup parlamentari a Catalunya, prové del món acadèmic. Doctora en Filologia Catalana per la Universitat Rovira i Virgili amb menció europea, hi va exercir com a professora associada i investigadora en el camp de l'etnopoètica, autora de publicacions com *La literatura oral a Faió, Favara i Nonasp* ('Lo Trull', 2010), amb Carme Oriol i Pere Navarro. Com a política, ha passat de l'àmbit local, regidora de CiU a Jesús el 2015, a ser diputada del Parlament des de 2017.

Vostè és originària de Jesús, a les Terres de l'Ebre tarragoní. Com ha influït en la seua mirada sobre la Franja?

Sí, soc originària de Jesús i ho reivindico sempre i arreu amb molt d'orgull. La mirada ebrenc a sempre m'acompanya, faça el que faça, també des d'un punt de vista dels vincles. Ser terra de cruïlla et fa tenir sempre els braços oberts, òbviament també cap a la Franja, terra que vaig descobrir amb més detall a l'estiu del 2007, acabada de llicenciar.

Perviu els vincles culturals i socials entre els dos territoris per damunt dels administratius?

Per sort, sí. I esperem que n'hi haja sempre, malgrat els intents d'aixecar murs on no n'hi ha. La cultura ens agermana, com ho fa la llengua i una manera de fer i de ser particular. Des del respecte cap a les singularitats, que els vincles no moren mai.

Des de Catalunya i de les seues institucions, es comprèn prou la realitat franjolina?

Des d'una perspectiva global crec que no prou. Hi ha certa desconeixença sobre aquesta realitat que teniu, construïda sobre dificultats per lluitar perquè no us esborren ni us assimilen a allò que no voleu

Mònica Sales
NÚRIA MARTÍNEZ

ser, per seguir sent vosaltres. Des d'una perspectiva particular, sí. Per a mi, la realitat social i cultural de la Franja forma part d'un tot: d'un domini lingüístic i d'un llaç cultural que s'ha de mantenir unit i viu, malgrat les dificultats.

Ha passat de la vocació acadèmica a la dedicació política. Li ha servit la formació humanística per afrontar el debat polític?

Sense cap mena de dubte, sí. Els perfils filològics i humanístics no són els que més escons ocupen, però a mi em satisfà plenament haver arribat a la política amb la motxilla plena d'aprenentatges d'aquesta àrea. El domini de la llengua, tant a nivell oral com escrit, crec que és molt necessari per fer política: no només pel que dius, sinó pel com ho dius. Haver fet classes tants anys a la universitat m'ha impregnat un component pedagògic que sempre va amb mi i que em permet explicar-me des d'una proximitat per a mi necessària, també en el món de la política.

Com reivindicaria la política en uns moments de descrèdit pels casos de corrupció o pel crispat ambient mediàtic?

La política per a mi és noble. És vocació de servei les vint-i-quatre hores del dia i els tres-cents seixanta-cinc (o sis) dies de l'any. No la concebo d'una altra manera. És un

orgull i un honor per a mi desenvolupar el càrrec que tinc, tot i que és ben cert que els polítics estem sempre abocats al descrèdit només pel fer de ser-ne. M'hi rebel·lo amb tota la força, però ho faig amb l'exemple de la faena feta, del rigor i de la dedicació plena.

Cada dia que creuo la porta del Parlament, sento en mi el pes de la responsabilitat i de la història. I el dia que deixo de sentir-lo sé que haurà arribat el moment de tancar aquesta etapa apassionant que, de moment, té corda per a dies (espero!).

I comparant l'àmbit universitari i el polític, quin és més difícil?

Totes les coses tenen la seua complexitat quan les fas de cor i amb el cor, i amb un nivell d'exigència molt alt. Em va fer molt feliç fer carrera acadèmica a la universitat, en un àmbit molt específic: el de l'etnopoètica. Màster, doctorat, recerca, docència... I va ser una època molt fructífera que em va fer aprendre molt. La política, però, em permet sortir cada dia de la zona de confort, sentir vertigen sovint i haver de dominar molts temes que estan lluny dels meus àmbits d'expertesa. Em comporta molts maldecaps, però em motiva molt. És més difícil, sí, però també em fa feliç.

Fa uns anys va fer un miniciós treball de camp al baix Matarranya,

d'on va sorgir una publicació important. Què destacaria d'aquella experiència?

Aquella va ser la meua primera experiència laboral com a filòloga, tenia 23 anys i havia acabat els últims exàmens feia ben poc. Maletes al cotxe, gravadora, papers... i cap a Maella a viure-hi durant l'estiu. Van ser dos mesos molt intensos, recollint rondalles, llegendes, acudits, endevinalles... de les quatre poblacions. Em va permetre aplicar coneixements, aprendre molt i descobrir un territori viu, que em va captivar des del primer moment. Aquesta aventura va fer-me saber que sí, que jo volia allò: fer treball de camp, recerca i divulgació; sempre al costat de la docència.

Quina vitalitat lingüística hi va percebre?

Recordo com si ara fos una de les primeres converses amb una informant. Tanco els ulls i encara la veig. Portàvem molta estona parlant i de sobte va fer una referència al castellà, com si fos la nostra llengua d'ús del moment. I no, estàvem parlant íntegrament en català, sense cap mena de dubte. Hi vaig percebre una vitalitat molt positiva, que crec que avui deu ser ja diferent, malgrat la vostra lluita, que també és nostra.

Ja ho diu la cultura popular, que quan Jesucrist i Sant Pere repartien les llengües del món, a vosaltres us va dir: «astí, parlau com vullgau!» I en dono fe. Una llengua plena de matisos, amb un lèxic preciós i amb unes formes verbals molt singulars. Tot i els atacs, fem-la sobreviure entre tots, preparats per traure-la de la 'faldriquera' (per a mi 'butxaca') sempre que siga necessari. Que 'de cançons i cançonetes jo te'n canto més de mil, que les porto a la butxaca lligadetes amb un fil'. Doncs amb la llengua, igual. Estirem el fil!

Participa bastant en la vida cultural del seu poble i és molt activa a les xarxes. Quins consells donaria a entitats com Ascuma, que actua en un territori dispers, per ser més efectiva?

Ascuma ha de continuar sent Ascuma i fent d'Ascuma. És un honor per a mi ser-ne sòcia des de fa tants anys, des d'aquell estiu màgic. Heu

de tenir la capacitat d'aglutinar la gent de la Franja al voltant de la llengua i de la cultura, sense oblidar mai que allò que passa 'a dins' s'ha d'explicar 'a fora'; i aquí és on les xarxes hi tenen un paper molt important.

Jo visc el dia a dia cultural del meu país amb tota la consciència, però gosaria dir-ho diferent: visc el dia a dia cultural dels Països Catalans, sencers. Ho puc fer gràcies al que escolto, lleigeixo, veig... a través de les diferents plataformes, entre les quals hi juguen les xarxes.

Que tot siga endogàmic no és bo. La política, en aquest cas, tampoc. I per això jo defenso amb convicció allò d'explicar-nos sempre! I us encoratjo perquè ho feu amb força!

Amb el *procés*, la multiplicació d'estelades a Catalunya va suscitar alhora la de banderes espanyoles per la Franja. Alguns episodis de la política catalana han pogut influir negativament en el context polític aragonès?

Crec que qualsevol cosa que passa a Catalunya que comporte guanyar o reivindicar sobirania genera un efecte negatiu arreu. Hi ha un comportament visceral que alguns no poden evitar, un odi que brolla de manera natural contra tot allò que fa olor de català i de catalanitat, i sobretot d'independentisme. En un context com aquest, és més lloable encara la vostra tasca de defensa i suport a la llengua i a la cultura que es fa en català. La vostra, la del País Valencià, la de les Illes Balears, la de la Catalunya Nord, la de l'Alguer... Perquè ja ho sabem, no? 'Allò que val és la consciència, de no ser res si no s'és poble', que versava Estellés.

La coalició de govern autonòmic de PP i VOX vol eliminar el reconeixement molt mínim que hi ha a Aragó del català autòcton. Podrien exercir un paper els partits catalans per revertir-ho en conjunció amb d'altres aragonesos o estatals més sensibles a la qüestió lingüística?

Crec que des de Catalunya hem d'exercir de motor per defensar la causa lingüística, sense dubtes. Ser germans de llengua també és això. M'indigna la passivitat en què el govern català actual es mira els

atacs arreu del domini lingüístic i la tebior amb què actua sobre les vulneracions lingüístiques.

Els partits polítics catalans que defensem la nostra llengua (que no són, per tant, tots els partits polítics catalans) hem de tenir la capacitat d'aglutinar, d'acompanyar i de lluitar, sí.

Quines mesures concretes de política lingüística ja aplicades a Catalunya serien transferibles a l'Aragó catalanòfon?

Catalunya passa ara per un moment complicat quant a ús de la llengua i amb atacs a una bastida de país: l'ensenyament. La vehicularitat del català es qüestiona dia sí i dia també i això és intolerable. Entenc, però, que dotar el català d'aquest requisit de vehicularitat educativa us ajudaria molt, malgrat els entrebancs que veieu que tenim nosaltres.

De tota manera, jo tinc clara una cosa: la millor eina per preservar el català a Catalunya és la independència, és ser un estat amb una llengua pròpia, dotada de totes les eines legals per defensar-la sempre i a tot arreu.

Amb la despoblació creixent del món rural, sobretot a l'interior, aragonès o català, quines actuacions considera convenientes per revitalitzar estes comarques i garantir el seu futur?

El més important per a mi és la igualtat d'oportunitats. Jo soc de poble, com molts dels que em llegiu, i vull tenir les mateixes oportunitats de vida que una persona que viu més a prop de la gran ciutat. No vull que siga un titular, vull que siga una realitat, malgrat coste molt.

Les infraestructures de mobilitat són, per tant, un dels grans problemes. Si no són bones, la distància que ens separa és molt més que quilomètrica i això és un greuge que no podem permetre. Afeim-hi habitatge, llocs de treball... decisions que puguin afavorir el repoblament i l'arrelament.

Decisions sobre aquests temes també afecten la llengua, la cultura i la identitat; i el sentiment de pertinença, per a mi necessari en tot allò que faig.

Recercat 2026 al Pont de Suert

// GLÒRIA FRANCINO PINASA

La 22a edició de Recercat es va celebrar a la capital de l'Alta Ribagorça, al Pont de Suert els dies 8, 9, i 10 de maig, amb actes com *Recercic*, amb jocs gegants i *Fes-te gran* a càrrec de la companyia Quiràlia, o bé el Recercat Jove, *Apren-dre*, amb la col·laboració d'alumnes de l'IES del Pont o l'obra de teatre *La primera i les mestres de la República*, interpretada per Joan Valentí i dirigida per David Pintó, amb el tècnic Arnau Alcoverro, és un homenatge a una mestra i alcaldessa activista i a les mestres republicanes.

L'objectiu de Recercat consisteix en donar a conèixer els projectes que es fan als diferents centres d'estudis de parla catalana, aquest any hi han concorregut 200 entitats, i establir connexions.

El programa va ser organitzat per l'Institut Ramon Muntaner, la Generalitat de Catalunya, la Coordinadora d'Estudis de Parla Catalana, el Centre d'Estudis Ribagorçans, l'Ajuntament del Pont de Suert, la Diputació de Lleida, la Fundació Irla, i hi van col·laborar les associacions de la comarca, tant de la part aragonesa com de la catalana, l'Arxiu Comarcal i el Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, la Biblioteca Pública Municipal del Pont i el Parc Nacional d'Aigüestortes.

A la Fira, a la carpa, als estands s'hi van exposar pòsters i publicacions de Barcelona, el Penedès, Tarragona, Terres de l'Ebre, Girona, Catalunya Nord, País Valencià, les Illes Balears, l'Alguer, Lleida, Andorra, Alt Pirineu i Aran i la Franja com és l'Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA) i el Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib), on van presentar la toponímia d'Estopanyà per Carlos Rizos, murals dels bisbes enterrats a Areny. A l'exterior, dissabte tarda, hi va haver una degustació de productes ribagorçans, girella, coquetes, xoriç, elaborats a casa Estop

de Vilaller i durant els tres dies tot-hom va poder tastar la gastronomia pirinenca als diferents restaurants del municipi i contorns.

Algunes de les exposicions instal·lades a diversos espais de la vila:

A la Confraria de Sant Sebastià, *Llum a l'ànima. Palmira Jaquetti, 1895-1963*. Recordant els 125 aniversari dels naixement d'aquesta docent investigadora que va recórrer part del Pirineu recollint partitures musicals per al Cançoner Popular de Catalunya i escrivint un dietari dels seus viatges, acompanyada de Maria Carbó, Mercè Porta o el seu marit Enric d'Aoust, que recollien les lletres.

A l'Església Vella del Pont de Suert, es mostra la col·lecció d'Art Sacre dels segles XVII i XVIII, principalment, i algunes peces més antigues, pertanyents a parròquies dels voltants del Pont.

Al carrer Major, s'hi van posar panells sobre el patrimoni llegendari de la Ribagorça, inspirats en el llibre *Guia dels indrets mítics i llegendaris de la Ribagorça Romànica*, de Pep Coll i fotografies de Jep de Moner.

A la Biblioteca Pública Municipal hi havia *El Parc i tu*, exposició commemorativa del 60è aniversari de la declaració del parc natural d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici.

Documentals com *Barraques 2100. Passat, present i futur*, a càrrec de Josep Juan, que va al·ludir al materials caducs com palla, fang, senill, borrró...dels que estaven fetes

Presentació del documental "La vida a les bordes" de Castanesa, a càrrec de Carme Badia. Biblioteca Pública del Pont de Suert
G. F.

les barraques del Delta de l'Ebre. I Carme Badia va presentar el documental de Castanesa, *La vida a les bordes*, cabanes on els pastors i famílies passaven tot l'estiu cuidant els animals. *El patrimoni a debat*, *Històries del Pirineu*, *Transmissió del patrimoni*, *Recuperació de vestimenta dels pastors* com el morral o la motxilla, *L'aprofitament*

de l'aigua, relacionat amb les centrals hidroelèctriques dels rius, els sistemes de regadius, com el cas de Manresa, i més, es van poder escoltar a la biblioteca.

La conversa nocturna entre el paleògraf i filòleg pontarrí, Jesús Alturo, i el poeta Jordi Llavina es va remuntar als orígens del català i a textos antics que es comenten al seu llibre i de Tània Alaix, *Lletres que parlen*.

Es van fer visites guiades al casc antic de la vila i a Casa Jaumot, edifici del segle XVIII, que conserva recipients de farmàcia de cinc generacions.

Els premis Recercat 2026, presentats pel periodista pontarrí Artur Peguera, van recaure en Joan Ramon González Pérez, president de l'Associació Amics de la Seu Vella de Lleida, i en el Centre d'Estudis Locals d'Alaior de Menorca, ben merescuts els dos pel seu treball. L'acte va ser amenitzat pel grup Ribatònics, que interpreta música tradicional ribagorçana.

La directora de l'IRMU, M. Carmen Jiménez, va agrair a les entitats, la feina, i l'acollida rebuda per part dels amfitrions: l'Ajuntament de Pont de Suert i el Centre d'Estudis Ribagorçans, que van manifestar que tenir una llengua comuna com la catalana és un tresor que traspasa fronteres administratives i uneix les persones.

L'AAL reforça la seua presència pública en actes de recerca, cooperació i cultura

// REDACCIÓ

A la fira
Litterarum de
Móra d'Ebre
AAL

Durant el darrer mes de maig, l'Academia Aragonesa de la Lengua ha participat en diverses activitats vinculades a la recerca lingüística, a la col·laboració entre institucions acadèmiques i a la projecció cultural de les llengües pròpies. Aquestes iniciatives posen de manifest la voluntat de l'Acadèmia de ser present en espais de treball compartit i de contribuir al coneixement, la dignificació i la difusió de l'aragonès i del català a l'Aragó.

El 9 de maig es va celebrar a Tarazona la «Jornada de Lexicografia Històrica del Aragonés», organitzada pel Centro de Estudios Turiasonenses. El secretari de l'Acadèmia i director de l'Institut de l'Aragonés, Juan Pablo Martínez, hi va assistir en representació de l'entitat. La trobada va reunir especialistes i persones interessades en l'estudi del lèxic aragonès, amb l'objectiu de compartir experiències, posar en comú materials i avançar en la creació d'eines útils per a la recerca

Acte de
celebració del
25è aniversari
de l'AVL
AVL

lexicogràfica. La jornada va incloure conferències, taules de treball i espais de debat al voltant de la documentació històrica, la compilació de dades, les eines de consulta i la representació geogràfica i lingüística del lèxic.

El 28 de maig, el president de l'Academia Aragonesa de la Lengua, Javier Giralt, va participar a València en l'acte de celebració del 25è aniversari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. L'acte va te-

nir lloc al monestir de sant Miquel dels Reis en el marc de les activitats commemoratives organitzades per la institució valenciana i va comptar amb una taula rodona dedicada a la trajectòria de l'AVL, així com amb una actuació musical. També hi van assistir representants d'altres acadèmies, fet que va donar a la celebració una dimensió institucional i interacadèmica destacada. La presència de l'Academia Aragonesa de la Lengua en aquest acte s'inscriu en un marc de relacions entre institucions que treballen per la normalització, la regulació i la promoció de les llengües pròpies.

Finalment, el 29 de maig, l'acadèmic Ramon Sistac va participar, en representació de l'Acadèmia, en la inauguració de Litterarum, la fira d'espectacles literaris que se celebra a Móra d'Ebre. Litterarum, espai de referència per a la literatura, les arts escèniques i el llibre en català i occità, constitueix un punt de trobada entre creadors, institucions, programadors i públic.

Aquestes tres activitats mostren la pluralitat d'àmbits en què l'Academia Aragonesa de la Lengua desenvolupa la seua tasca i constitueixen una mostra del compromís de la institució amb les llengües pròpies d'Aragó, amb el seu estudi científic i amb la seua projecció pública.

Entre noms i llocs // Glòria Francino

Després de llegir les vint comunicacions del llibre *Entre noms i llocs: una mirada onomàstica des de la Franja d'Aragó*, sé una mica més sobre topònims i antropònims.

La lectura es pot començar per l'índex general o potser algun lector estarà interessat pels estudis dels seu poble o bé per descobrir noms d'un indret desconegut. Un món apassionant, el de l'onomàstica, i hi trobes noms que et recorden els que coneixes, és el que m'ha passat a mi.

Així, *susana* i *juana* solen acompanyar genèrics com casa, vila, font... i poden dur a confusió amb els noms femenins amb

els que coincideixen formalment *Susanna* i *Joana*, però no ho són. Es tracta dels adjectius *susà*, *susana*, *sobirà*, *sobirana*, és a dir, el que està situat amunt, 'dalt', en canvi, *jussà*, *jussana* vol dir el de 'baix', provinents dels antics adverbis *sus* i *jus*. A la Ribagorça tenim Espés de *Sus* o Espés de Dalt, i Espés de *Ius* o Espés de Baix i les comarques veïnes, el Pallars Sobirà i el Pallars Jussà.

Ara entenc millor el significat de "la pedra *iosana*" d'un molí d'oli, que apareix a un manuscrit antic, és la mola fixa, situada davall...!

Comunicat en defensa del català d'Aragó

// INICIATIVA CULTURAL DE LA FRANJA

Davant de les mesures anunciades en l'acord de govern entre PP i VOX a l'Aragó, que pretenen “liberar Aragón de la imposición del catalán”, les entitats signants manifestem la nostra profunda preocupació i el nostre rebuig.

El català, parlat a la Franja oriental d'Aragó, no és cap imposició: és una llengua autòctona, patrimonial i històrica, i la llengua materna de milers d'aragonesos des de l'Edat Mitjana. Negar el seu nom, la legitimitat o l'arrelament suposa una tergiversació interessada de la història i dels criteris acadèmics i un menyspreu cap als qui la parlen.

Ens trobem, així mateix, davant d'una llengua històricament minoritzada i encara avui en una situació clara de desprotecció institucional. El català —com l'aragonès— no té reconeixement oficial en la Llei de llengües de 2013 vigent, limitat a una protecció genèrica que no garanteix els drets lingüístics plens, incomplint el mandat de la Constitució espanyola i el mateix Estatut

d'Autonomia d'Aragó. Estes limitacions dificulten la pervivència i transmissió de la llengua, en un moment especialment fràgil pel fenomen de la globalització i per les dinàmiques demogràfiques actuals del medi rural, marcades pel despoblament i la recepció d'una immigració multilingüe.

Informes del Consell d'Europa han urgint reiteradament a les administracions a adoptar mesures decidides per protegir i promoure les llengües minoritàries aragoneses, en especial en l'àmbit l'educació i en la normativa autonòmica. Tanmateix, la realitat no només ig-

nora estes recomanacions sinó també l'esperit de la legislació pròpia: s'han suprimit programes escolars com el “Jesús Moncada”, les modestes ajudes a les organitzacions culturals i la convocatòria de premis literaris; i s'anuncia l'eliminació d'estructures de suport educatives o acadèmiques, cosa que, juntament amb l'absència d'una política lingüística efectiva, agreuja la vulneració dels drets dels parlants minoritaris. Molesta fins i tot la seua mera existència.

Enfront d'això, reivindicuem un Aragó plural i fidel a la seua història, hereu de la tradició trilingüe de l'antiga Corona d'Aragó, i rebutgem qualsevol intent d'imposar models uniformitzadors que empobreixen la seua realitat cultural. La riquesa lingüística és un patrimoni col·lectiu que ha de ser protegit, no qüestionat. Instem les institucions aragoneses a rectificar i a garantir l'ús, el respecte, la protecció i la promoció activa del català i de l'aragonès com a llengües pròpies d'Aragó.

SE VA SOLSINT

Oblit // Patrici Barquín

Joseph Göebbles no va inventar la propaganda, però la va retòrcer i evolucionar d'una manera que només el poder més absolut pot arribar a fer. George Santayana, per la seua part, era un reputat filòsof, autor d'una bona quantitat de treballs profunds, de lectura complexa i de molt pensar que, en un d'eixos treballs, va sentenciar: «aquells que no poden recordar el passat estan condemnats a repetir-lo» I pareix que de tant repetir la frase del George ha acabat esdevenint una veritat, tal i com vaticinava el Joseph que passaria.

Qualsevol persona que hagi passat per una classe d'història tindrà gravada, en grafit o tinta, la maleïda frase de Santayana a uns apunts, segurament groguencs i perduts, i que això no ha ajudat a poder-la ficar en qüestió.

Enguany, 2026, és any de celebració. Concretament celebrem noranta anys d'un dels fets històrics més importants de la història contemporània occidental, per la seua extensió, durada i transformació social. Parlo del dia 19 de juliol, moment en que el poble (davant la passivitat, quan no dimissió, del govern de la República, en qualsevol de les seues formes) va eixir al carrer i va frenar el cop d'estat feixista i va capgirar el sistema.

La revolució del 1936 va suposar l'explosió de tot allò que es venia gestant des del segle XIX i ho va realitzar en la seua màxima expressió, arribant a portar la jubilació als 55 anys, la prohibició del treball infantil i tantes altres qüestions. El co-

munisme llibertari va permetre l'emancipació de les persones, la desaparició del treball assalariat, la supressió dels diners (no sense dificultats) i la ficada en pràctica de «el montón de Kropotkin», la consciència generalitzada de que no eren necessaris caps ni mandataris... Les persones van passar a formar part del centre de l'organització social i política de la vida perquè eren les mateixes persones les que decidien quina era la millor manera d'organitzar-se.

A Fraga tot això va passar de forma tant ràpida que, astí, se va crear el primer Consell d'Aragó. És a dir, en la pràctica tant Fraga com la comarca eren lo centre de la transformació social a l'Aragó, cosa que és ignorada, cada vegada més, per una part important de la població local.

Després va arribar la propaganda (i la repressió) per part del comunisme i del socialisme marxista, desprestigiant aquella organització social. Més endavant va irrompre la repressió i la llosa de silenci del feixisme, que va amagar, juntament amb els cadàvers, les idees sota una capa ben gruixuda de calç viva o colgades a una cuneta. Allavonces arriba el moment de preguntar-se si allò que en Santayana va sentenciar té alguna solta.

Paradoxalment, l'oblit i no l'estudi, ha estat la màxima aplicada per aquells que no volen que tot això torne a passar, ignorant la maleïda frase, però hi ha qui encara ho va solsint.

L'IES de Mequinensa i l'EOI d'Alcanyís guardonats al concurs literari Ficcions

// REDACCIÓ

El Premi a la Millor Història d'Aragó de la 18a edició del concurs literari AMIC-Ficcions ha recaigut en el grup format per Marina Catalán Moya i Iria Expósito Soro de l'IES Joaquín Torres de Mequinensa, sota el pseudònim Iria i Marina, amb el seu relat *Intercanvi de negocis*. Pel que fa al Premi a la Segona Millor Història d'Aragó, les guardonades han estat Aitana Celma Moragrega, Carla Román Corominas i Balma Vidal Nogués del grup ABC Matarranya amb la història *ABCD Missió* que van presentar com a alumnes de l'Escuela Oficial de Idiomas de Alcañiz. Per la seua part, Pepa Nogués, docent de català d'aquest darrer centre, ha rebut el premi a la professora més motivadora d'Aragó.

L'edició d'enguany ha comptat amb una participació total de 3.726 estudiants (des de 3r d'ESO fins a Batxillerat i Cicles Formatius de Grau Mitjà) de tots els territoris de parla catalana que van presentar 1.767 històries a través de la pàgina web del concurs. En total, van arribar a la final 150 històries: 89 de Catalunya (120 alumnes), 29 del País Valencià (46 nois i noies), 30 de les Illes Balears (43 alumnes) i 2 grups d'Aragó (5 alumnes). Els guanyadors es van conèixer en la gala de la gran final del concurs celebrada a Barcelona el passat 28 de maig al CaixaForum Barcelona. De la història guanyadora d'Aragó el jurat va destacar “un molt bon disseny dels personatges i de la situació que descriu. L'ús dels diàlegs com a fil conductor de tota la trama li dona una frescor i un ritme de lectura molt àgil. Original, intens i lleuger al mateix temps. Un text potent i molt amè”.

Pel que fa als docents, en total van arribar a la final 18 finalistes: 9 de Catalunya, 4 d'Illes Balears, 4 del País Valencià i 1 d'Aragó, la professora Pepa Nogués. Ha estat la primera vegada que aquesta docent de català s'hi ha presentat en representació de l'EOI Al-

Moment del lliurament dels premis i foto de les finalistes de l'EOI d'Alcanyís
P. N.

Pepa Nogués amb el guardó
EOI ALCAÑIZ

cañiz, però no és el primer cop que rep aquest guardó que també va guanyar en la seua etapa com a docent de l'IES Matarranya. Va ser aquesta docent qui hi inicià la participació dels centres aragonesos de l'àmbit de parla catalana el curs 2018-19 (11a edició) en què l'aleshores alumna d'aquest institut, Maria Pilar Serres, va rebre el

premi Millor Història Matarranya. A partir de la 13a edició s'hi van sumar més instituts d'Aragó motivats per una campanya de la Direcció General de Política Lingüística a través del Seminari autonòmic de professores i professors de català d'Aragó. Des d'aquell moment, l'organització del concurs va crear el premi territorial per a Aragó i, amb ell, el Premi al Professor més Motivador d'Aragó que en aquella primera edició va recaure també en la professora Pepa Nogués (ex aequo amb el professor Germán Ferrer de l'IES La Llitera de Tamarit de Llitera).

Ficcions planteja l'escriptura com un joc o aventura en què l'alumnat ha d'escriure una història en 3 capítols a partir de l'inici d'una obra publicada que poden seleccionar d'entre les 5 que s'hi proposen. La manera de presentar-se al concurs és mitjançant la publicació de les històries a un web de difusió pública de manera que, només pel fet de participar-hi, l'alumnat té el premi de publicar les seues obres. Aquesta iniciativa a la xarxa que organitza l'associació AMIC (Associació de Mitjans d'Informació i Comunicació) té com a objectiu promoure la creació literària i compta amb un gran èxit de participació dels joves i dels centres que ja l'esperen curs rere curs. Per l'entitat, que aplega a 570 publicacions en paper, mitjans digitals i audiovisuals (entre les quals es troba Ràdio Matarranya), forma part del seu compromís amb l'educació, la joventut i la creació.

La història dels Quintana-Schmidt

// JOSEP MIQUEL GRÀCIA

El consell editor de la col·lecció Lo Trinquet i la producció en sabem prou dels esforços i temps que hem hagut d'esmerçar abans que *Estampes de família*, editat (2026) per l'Institut de Estudios Turolenses amb la col·laboració de l'Associació Cultural del Matarranya, sortís de la màquina d'offset i el poguéssim tenir a les mans. Tanmateix, no podem més que agrair a Santiago Martínez, vicedirector de l'IET des d'Alcanyís, l'impuls dedicat a l'edició del llibre i a la col·lecció Lo Trinquet.

Els autors d'*Estampes de família* ens presenten una part importat de les seves biografies i dels seus avantpassats des de finals del segle XVIII fins ara. Malgrat que l'oralitat és la principal font dels relats, cal destacar la reproducció d'enregistraments, alguna documentació familiar i textos literaris.

La primera part del llibre conté les estampes d'Artur Quintana: de com els seus avantpassats, la nissaga dels Lambert, s'entronquen amb els botiflers —així els anomena l'autor— Font Boter. I com aquests fan el mateix amb els Quintana, pagesos benestants del Pla de Barcelona, i aquests amb els Casanovas. Rebesavis, avis i familiars són passats pel sedàs de les intrigues familiars, polítiques i culturals. I com he apuntat en l'anterior paràgraf, l'autor destaca de manera important les transcripcions dels enregistraments del seu pare sobre les accions bèl·liques de la guerra del Rif (1924), de la Guerra Civil espanyola —sedició franquista en diu l'autor— i de la deportació i exili d'Artur Quintana i Casanovas, pare de l'autor. Una part molt important del relat —no podria ser d'altra manera— el dedica a la seva infantesa, als seus estudis, formació i treballs professionals. És curiós que ell mateix es qualifica de «tastaolletes» com quelcom negatiu, quan bé podria ser un qualificatiu positiu, que respon a una persona inquieta i oberta a la cultura en general, i també a la necessitat de «buscar-se les garro-

fes». Emmullerat, com diu ell, amb la Sigrid, un nou rumb s'obre en la seva vida. I el relat continua amb estampes sobre la llengua catalana i aragonesa, estampes filològiques del barroc alemany i del català, de la literatura popular, etc. El relat també va sobre premis, nomenaments, batitzacs i alguna «xapelada d'afegitó». No oblidem pas la seua gran tasca: traduccions de l'alemany i d'altres llengües, molts llibres i milers d'articles.

La segona part correspon a les estampes familiars de l'autora, Sigrid Schmidt, que no s'estén tant en els avantpassats per manca de records o documentació. I ens parla de l'entroncament dels Schmidt d'Odenwald amb els Heller de Leipzig, i aquests amb els von der Twer. L'autora, nascuda a Wuppertal, als 6 anys òrfena de pare —funcionari prussià de jutjat—, ens explica la seva intrincada i complicada infantesa, producte de la guerra i postguerra: desplaçaments, fugides, bombardaments, deportacions i retorns, perills físics, greus dificultats econòmiques, etc. La seva mare amb cinc fills i el seu pare desplaçat pel seu treball i la guerra. Segons ens conta, va començar els seus estudis a Wuppertal i després a Colònia. Se li donaven bé les ciències, però per la influència familiar es va passar al dret. Mentre estudiava, va fer amics espanyols, entre ells l'Artur. Amunt i avall, ens diu, per Alemanya i Barcelona, més

tard estudiaria per a mestra. Després de dotze anys a Friburg de Brisgòvia, el matrimoni va fixar la residència a Espira, l'Artur treballant com a bibliotecari. Del relat de la Sigrid sempre sorgeix la importància que li dona a les llengües i a les seves diferències i matisos. No ens estranyarà, per tant, que quan va haver d'ensenyar a nens turcs emigrants, es va endinsar plenament en el coneixement de la llengua turca.

Podria acabar la ressenya del llibre en aquest punt, però no seria fidel al substrat de les darreres estampes del llibre, ni a mi mateix, si no glossés i conformés la gran estampa de la vida del matrimoni, Artur i Sigrid: la dràstica decisió d'estudiar el català de la Codoñera, de les seves estades estivals d'estudi al «lloc» i a les contrades, i de la decisió de fixar la residència definitiva en aquesta petita vila de la vall del Mesquí.

És un llibre de contingut dens i força interessant, amb algunes anècdotes ben triades i tocs d'humor característics de l'Artur Quintana, però també amb un substrat d'aspror i de records agredolços. D'altra banda, no puc estar més d'acord amb allò que es diu a la solapa de la coberta: «Tant n'Artur com na Sigrid han participat activament en la dignificació de les llengües aragonesa i catalana, i de les cultures que conformen». I ho han fet sempre amb il·lusió, dedicació i tossudesia com bons aragonesos d'adopció que són.

Per acabar, no podria faltar un toc de tendresa recollida en una de les estampes. És un petit poema escrit per la mare de l'Artur al seu pare, possiblement quan era a Azru (El Rif):

*Ton perfum, rosa estimada,
al marcir-se se perdrà.
Però sense olor i marcida
seràs de mi tan preuada,
perquè guardes la besada
de qui és consol de ma vida.*

Els autors prop de la catedral d'Espira, a començaments de segle. (Aquesta foto il·lustra la coberta del llibre.)
ARXIU SCHMIDT-QUINTANA

styli 35 locus

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja: una eina d'intercanvi literari

Iniciativa Cultural de la Franja

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja

Direcció:
Vicent Pallarès

Consell de redacció:
Esteve Betrià
Pep Espluga
Loli Gimeno
Carme Messeguer
Ramon Mur
Artur Quintana

Disseny:
Esteve Betrià
Ricard Solana

Redacció
Sagrat Cor, 33
44610 CALACEIT
redaccio@tempsdefranja.org

Impressió i producció
Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Dipòsit legal: TE-57/2009

Espinàs i el Matarranya: caminar, mirar, escriure

Sempre m'han agradat els llibres d'Espinàs. Potser perquè barregen dues passions meves: caminar i conèixer de ben a prop el territori que trepitjo i les persones que l'habiten. Quan Josep Maria Espinàs va travessar el Matarranya a peu, no només va recórrer un territori sinó que el va saber llegir i escoltar a la perfecció. El va llegir amb la lentitud d'algú que sap que els paisatges no s'entenen des de la velocitat, i encara menys des del prejudici. El va observar des del ritme que marquen els passos. A peu pel Matarranya, a banda de ser un interessant llibre de viatges és una demostració de

Josep Maria Espinàs (CC-Guillem Medina)

la manera d'establir una relació ètica i literària amb un espai sovint perifèric, administrativament aragonès, culturalment català i simbòlicament fronterer. En aquest sentit, el Matarranya esdevé per a Espinàs un lloc privilegiat per pensar la Franja, però també una manera de pensar el país sencer. Espinàs arriba al Matarranya com hi arriba sempre: caminant. El gest és fonamental. Caminar significa sotmetre's al ritme del lloc, acceptar el cansament, deixar que el paisatge imposi les seves lleis. En el Matarranya, aquest ritme és el dels passos entre pobles enfilats, carreteres que serpentegen sense pressa i boscos. No hi ha monumentalitat excessiva, però tampoc cap banalitat. El que hi ha és un paisatge humà i una història que Espinàs sap detectar amb una mirada aparentment senzilla, però d'una precisió extraordinària com queda reflectit.

Un dels grans mèrits del llibre és la normalització. Espinàs no «descobreix» el Ma-

tarranya com si fos un territori exòtic; el reconeix. El tracta com un país viscut, treballat, parlat. El català del Matarranya no és per a ell una curiositat filològica, sinó una llengua natural, amb els seus matisos i la seva dignitat. Quan transcriu paraules o expressions locals,

ho fa sense folklorisme, com qui pren nota d'una realitat viva. Com si alcés acta. En aquest gest hi ha una defensa implícita però contundent de la unitat cultural, feta sense proclames, només amb la constatació de l'evidència.

Espinàs observa els pobles —Calaceit, Vall-de-roures, Beseit, Queretes— amb una atenció que defuig la postal. Li

interessen les places perquè són llocs de conversa, els bars perquè són termòmetres socials, les esglésies perquè acumulen segles d'ús. No idealitza la ruralitat, però tampoc la condemna. Assenyalat el despoblament, el silenci excessiu, les cases tancades, però ho fa amb una tristesa serena, sense nostàlgia impostada. El Matarranya que emergeix del seu text és fràgil, però no derrotat.

Literàriament, Espinàs practica una escriptura d'aparença modesta que amaga una gran sofisticació. La frase és clara, funcional, però carregada de sentit. Cada observació concreta obre una reflexió general: sobre el pas del temps, sobre la identitat, sobre la relació entre centre i perifèria. El Matarranya li permet parlar del país sense haver de parlar de capitals. És un espai ideal per pensar la Catalunya extensa, aquella que no sempre apareix als mapes simbòlics, però que sosté una manera de ser.

Hi ha també en aquest llibre una pedagogia del respecte. Espinàs escolta. Escolta els pagesos, els hostalers, la gent gran que recorda com era el poble abans. No interromp, no jutja, no corregeix. Aquesta actitud —tan poc habitual en molts casos— és clau per entendre la seva mirada. El Matarranya no és un escenari, sinó un interlocutor que li proporciona valuosa informació i aquest diàleg és el que converteix el llibre en una peça literària duradora. En un testimoni d'un temps i d'un indret.

En el context actual, rellegir A peu pel Matarranya té un valor afegit. En un moment de discursos identitaris estridents, Espinàs ofereix una identitat viscuda, discreta, basada en l'ús quotidià de la llengua, en la memòria compartida, en la geografia humana. El Matarranya no reclama protagonisme, però existeix amb una força silenciosa. Espinàs ho entén i ho transmet.

Potser per això el llibre continua essent una referència. No

només per als lectors interessats en la Franja, sinó per a qualsevol que vulgui entendre com es pot escriure sobre un territori sense posseir-lo, com es pot estimar un país sense idealitzar-lo. Espinàs no va pel Matarranya per conquerir-lo literàriament, sinó per deixar-se transformar pel camí. I en aquesta transformació hi ha la gran lliçó: caminar és una forma de pensar, i escriure, una manera de tornar allò que el paisatge i les persones ens han donat.

El Matarranya, vist per Espinàs, deixa de ser frontera per convertir-se en centre. Centre d'una experiència humana, lingüística i literària que ens recorda que els llocs petits contenen, sovint, les preguntes i els interrogants més grans. I que, per escoltar-les, cal anar-hi a peu. Així, lent i obert per aprendre de tot i de tothom.

Vicent Pallarés Pascual

Els avatars d'en Czerván Mihály

En Mihály nasqué com a ciutadà de l'imperi Austro-hongarès el 1896 a Tápiószentmárton —Sant Martí del Tápió— aleshores una vila de pagesia de quasi 4.000 habitants al bell mig de la puzsta, al sud-est del Comtat de Pest. L'esperaven uns dels difícils avatars tan propis del segle passat europeu. Acabada l'escola passà molt jove a treballar com a escriptor a un jutjat de Budapest i allà entrà en contacte amb el marxisme i l'internacionalisme —estudià esperanto. El 1914 el militaritzaren i lluità al front rus, aleshores zarista. Fou fet presoner dels russos el 30 de juny del 1916, i en els dos anys de captivitat anà sempre capficat per la teca sovint escassa, i sobrevisqué a les garrotades cosaques per una aventura galant, segons explica el seu fill Paul en unes memòries. Alliberat el 5 de maig del 1918 participà ben aviat, voluntari, en la defensa de la República Hongaresa dels Consells (Soviets), fundada per en Béla Kun el 21 de març del 1919, la primera república comunista del món després de la russa, que durà fins l'1 d'agost del mateix any, quan l'exèrcit romanès ocupà Budapest. Mihály es refugià al poble on el 1920 casà amb Egyetvai Margit, amb qui tindria un fill, Mihály com ell, nascut el 9 d'agost del 1921, i que mai no coneixeria, que el nou govern conservador hongarès d'en Horthy Miklós, des del novembre del 1919 al 1921, durant el dit Fehérterror (Terror Blanc) s'afanyava en assassinar comunistes. En Mihály, avisat a temps, pogué fugir cap a ponent a principis del 1921 —en bicicleta per la puzsta. Travessant les canviants fronteres entre Hongria, Àustria i Alemanya passà tres anys de miner a Essen. Entremig na Margit havia mort i el fill quedava desamparat. Mihály pare intentà abans de passar als Estats Units, on tenia família, des d'un port de Bèlgica, i endur-s'hi quan pogués la muller i el fill, que malvivien sols a Hongria. Però

fracassà per la paperassa, que ja deurien saber que era un apàtrida indesitjable. I encara sort va tenir de poder tornar a Alemanya i trobar feina de miner al carbó a Alsfeld, prop d'Aquisgrà. A principis del 31, morta na Margit, Mihály casà amb Helene de família de pagesos alemanys benestants vinguda a menys, 18 anys més jove que ell. Tingueren un bon estol de fills: Paul, Kurt, Magda i Werner, però mai no aconseguí de recollir el seu fill Mihály que amb prou feines malvivia a Tápiószentmárton. Quan semblava imminent la seva emigració a Alemanya l'esclat de la Segona Guerra Mundial ho va impedir, i en Mihály junior es va suïcidar. Com que en Mihály Sr. era apàtrida no fou militaritzat i treballà sempre de miner. Cap al final de la guerra, en acostar-se el front, la muller i el fill foren evacuats cap a Berlín a la dreta del Rhin, a 240 km, ja a Westfàlia. Quan al maig del 45 la Guerra s'acabà, hagueren de tornar a peu la dona i els quatre fills, dos de prou menuts, arrossegats pels germans més grans en un Bollervagen —un carretó de mà— en una llarga marxa per l'Alemanya devastada. Visqueren de robatoris i caritat i tingueren dificultats per travessar el Rhin en pontons improvisats. En Mihály treballà de miner fins a la jubilació, i tocava la trompeta per arrodonir el jornal, fins que un accident a la mina li malmatè la mà. Fou sempre apàtrida, que el govern hongarès, tant conservador com comunista —Stalin havia condemnat a mort en Béla Kun el 1936— se'n desentengué sempre, i els fills i nets trigaren força a ser alemanys. Enviudà el 1978 i morí el 1981, als 85. Ja no conegué el seu besnet, i net meu, Paul Attila —nom aquest darrer de tantes ressonàncies hongareses— nascut el 1991.

Artur Quintana i Font

Alababalà

Juli Micolau

Mot amerat que s'esmuny
entre el crepuscle humit
d'un camp assaonat.

La lentitud és l'antònim de la pressa.
Reconec la lentitud d'uns sospirs
i la vigència d'uns cercles òptims
buscant l'obsequi d'una flor de lotus
en un jardí forest. Pobre món funest.

Lo camí durà a un paratge conegut
i potser escoltarem el soroll del güell,
l'estridentia de qui té fam i set;
crec que està ben prop per l'estrèpit.
Hem vist unglots marcats a la bassa.

Ara veig la llum que ve de lluny.
Prenc la llum que creix a l'estiu.

Instarem al precís instant
sense esperar gaire o no-res
del pas del vent i del temps,
sense esperar massa de ningú
i tampoc de les senyals de fum.

Un estornell cau i es plany;
jo lamento el seu lament
d'haver caigut a la ratera
i veure's vençut al parany.
No demano la sang del dolor.
No demano la sang de la carn.
Ai, diuen, si només és un moixó
fútil,
un pardal, un rara avis insignificant
com un merlot blanc sense futur!

Alça't lent i viu!

I aquell airot feréstec del cerç
que només sap eixugar la terra,
l'escorça de la terra i la meua pell:
els dos quedem ressecs, sems
com una pansa damunt d'un canyís.

Si vols, escriu, diu l'oracle, i escric
erga omnes
sense solsida i amb tinta invisible.
I penso que escric amb persistència
per celebrar la magnitud dels elogis
sense conèixer l'èxit insòlit del mèrit
però, això sí, satisfet com qui més
amb una reverència a la salut
mentre naix un bolet, un pebràs
pel vallissó que va dret al barranc,
entre un tou de molsa
i el cant d'un pinyerol.

Quilòmetre 90

Era un dia de tardor dubitativa —dies de calor i dies de fred i altra volta dies de massa calor—. La fresca de les hores diürnes esdevenia gelor en amagar-se el sol.

Per la banda de ponent, encara hi quedava una resta de claror metàl·lica embrutada de núvols primíssims. Els fars il·luminaven la carretera i convertien en nit —nit completa, total, veritable— el capvespre.

La va veure al voral. Primer una figura blanca, com un senyal de trànsit esmorteït; de seguida inequívocament humana. Aturà el cotxe i n'eixí sense pensar-s'ho. Era una amiga que havia mort feia pocs dies; sobtadament, encara jove. Se li atansà sense arribar a tocar-la. Ella tremolava. Alçà la vista i el mirà sense veure'l, el rostre trist, adolorit. Hauria volgut dir-ne el nom, alguna paraula, oferir-li l'escalfor del vehicle. Només podia restar allà, palplantat, expectant.

De sobte, ja no hi era. Com si mai no hi hagués estat. S'abraçà a ell mateix, corprès pel fred, i es ficà de nou dins el cotxe. No n'havia passat cap altre, cap camió, cap moto, res de nou en aquell indret desolat. Tornà a la carretera amb len-

titud, el motor a les mínimes revolucions possibles. Els pensaments fluïen també amb lentitud. Lliscaven cap a la consciència com la lava d'una erupció, densa, inexorable, omnipotent.

No entenia què li acabava de passar: al capdavant tampoc no eren tan amics, amb la difunta. Sospirà amb irritació. El més normal hauria estat que se li aparegués algú més proper. Son pare, per exemple. Segur que si son pare se li presentés, amb una sola frase li resoldria els dubtes essencials. (Per algun motiu, hom revesteix els morts d'una saviesa que potser en ser vius no tenien o, si més no, no manifestaven. Com si la vida i les seues esclavituts —la fam, el desig, el dolor...— enterbolís el pensament.)

Però no. Per una vegada que per fi tenia una experiència sobrenatural, no se li aparegué el pare, ni cap dels avis, ni l'amic mort massa aviat. Només aquella pobra noia, desconcertada i glaçada, que segurament hauria agraït més retrobar el marit, els fills, algú estimat.

★ ★ ★

L'endemà van trobar el cotxe aturat al voral, a l'alçada del quilòmetre 90. A dins hi havia el seu cos sense vida, en postura plàcida, com si dormís. L'autòpsia no aclariria res: cap vessament, cap col·lapse, tot perfecte. Senzillament la vida n'havia fugit.

I si un any no arribaren els Reis Mags?

Vicent Pallarès

I si un any no arribaren els Reis Mags,
 què seria de nosaltres?
 Esperar i esperar,
 comptar les hores eternes
 cercant ser petits una altra vegada.
 Mirar per tot arreu,
 escoltar els mínims sorolls
 buscant una existència.
 Potser acaronaríem alguna joguina,
 o invocariem instants.
 Tal vegada buscaríem en aquell racó on ens deixaven els regals.
 Pensariem que aquella nit els camells tindriem fam
 i els hauríem de deixar menjar,
 garrofes i dolços per a poder continuar amb el seu viatge.
 Tindriem una certa angoixa de trobar records,
 camins tortuosos de la infància
 més llunyans
 que qualsevol viatge d'Orient.
 Una espera en uns moments
 de frontera entre realitat i ficció,
 entre desig i somni.
 Quimeres,
 paraules ben vives
 i una sinceritat perduda
 de tots aquells que han gosat mirar la nit de Reis
 quan, entre dolces tenebres
 la imaginació se'ns obre
 i el record il·lumina.
 On el record i la il·lusió es barregen.
 Al darrer moment ben segur que ells entren,
 sense esperar-los, per alguna esquerra
 de la nostra imaginació.
 Ben segur, que arribaran a la seva cita
 ben puntuals des de contrades llunyanes.

Consciència

Merxe Llop

Dóna'm un minut
 i m'ompliré la boca
 del teu silenci
 —paraula segrestada
 en soterranis de turment—.

I si t'apaguen per sempre
 farem del minut de silenci
 ressò de lluita i d'esperança.

Esclatarà el vostre crit
 en les nostres boques

L'invisible

Montse Gort

Mentre camina
 li van caient les línies de les mans
 (quan més lentament va, més ràpid cauen).
 Promeses rapinyaires
 han fet niu a l'asfalt i ja saliven.

Porta la pell
 de l'ara descosida, cap després.
 I es sap supervivent
 d'un excedent de nusos
 que ja no ens ennueguen.

De tant en tant
 demana claredat davant la porta
 d'algun record obert.
 (Les restes d'un estiu ple d'infantesa
 serveixen d'aixopluc si ve l'infern).

Quan cau la nit
 s'empassa el ras d'un glop i jeu al centre
 de totes les mirades que no el miren.
 Després es llença al buit
 que lliura la ciutat als invisibles.

La intensa vida de Gaspar Torrente

// JOAQUIM MONTCLÚS

Gaspar Torrente i Español va nèixer a la vila de Campo el 14 d'octubre de 1888 i va morir a Barcelona el 1970. El seu pare era natural de Gia, un poblet de la vall de Benasc, i la seva mare de Campo. En aquells temps la llengua que parlava Gaspar Torrente, com la dels seus germans, era una llengua de transició amb moltes paraules catalanes.

A nou anys ja era orfe de pare i mare. Va ser recollit pel germà més gran, Josep, que residia a Barcelona. Uns mesos més tard va ser acollit per la família d'Isidre Mateu i la seva esposa Rosa que tenien un fill i una filla i en Gaspar va ser considerat com un fill més.

L'any 1998, amb motiu de complir-se cent deu anys de la seva mort, a instàncies de la formació política de la Chunta Aragonesista, es va crear a Saragossa la Fundació Gaspar Torrente, entre altres aspectes, com a lloc de trobada d'arago-

Gaspar
Torrente amb
Rosa, la seua
dona
FUNDACIÓ GASPAR
TORRENTE

nesistes de diverses procedències. Gaspar Torrente és considerat el pare de l'actual nacionalisme aragonès.

Algunes biografies que s'han fet des de l'Aragó, a parer nostre i també d'altres, no donen una visió real del que va ser aquesta important figura.

Quan va arribar a Barcelona es va formar en el més estricte independentisme català, però sense oblidar la seva terra. El procés que estava desenvolupant Catalunya el

volia també per l'Aragó. Per un costat és un independentista català i per un altre un independentista aragonès. Cal recordar també que l'actual Aragó autonomista li deu moltes coses a ell.

Si fem una bona lectura dels seus articles podrem comprendre les afirmacions anteriors. Com a independentista català i seguidor de Francesc Macià s'ha de mirar els companys que l'envoltaven. Un dels seus grans amics en aquests primers anys va ser en Domènec Latorre i Soler, també un dels seus importants protectors. Els pares d'en Domènec eren de Graus, va ser fundador i director de l'Intransigent, on col·laborà en Gaspar Torrente, i també fundador i líder de la Joventut Nacionalista La Falç.

Al novembre de 1918, Gaspar Torrente va participar en un míting parlant de l'Aragó amb una bona part dels seus amics.

Aragó i la llengua catalana* // GASPAR TORRENTE

Millor estaria, tal volta, que diguéssim els aragonesos i la llengua catalana. Per una coincidència d'odis, sempre injustificats, ha semblat que catalans i aragonesos estàvem totalment separats, distanciat de l'amistat anterior; però, ni odis ni separació ha existit mai entre nosaltres: ans al contrari: unió i sentiments. El que ha succeït és que, una minoria de notables aragonesos ha pretès endur-se'n la representació genuïna del nostre poble, però, ha fracassat totalment. Les joventuts aragonesistes que pugen es donen compte de l'error, de l'equívoc (malintencionat sempre) dels nostres prohoms. La llengua catalana, l'idioma que avui tots honorem, ha estat, precisament la unió nostra, la unió de catalans i aragonesos que perpetuarà segles i més segles. En català s'ha parlat i es parla a la major part d'Aragó. En català, en aquesta llengua que menyspreen molts aragonesos analfabets; en sentit d'ideologia, de sentiment, de patriotisme, d'amor a la terra que els va veure néixer, està precisament escrita la nostra primitiva història font del nostre patriotisme.

En català parlava aquell heroic exèrcit anomenat i conegut per tothom almogàver, que no volia entrar per tes portes de la ciutat, sinó per llurs muralles, en dir d'un poeta que parla en català.

Al català ha de recórrer tots aqueixos aragonesos-castellans, per a conèixer les nostres grandeses i la nostra geografia.

En castellà i no en català han estat redactats els Decrets de la nostra esclavitud. En castellà i no en català hem rebut els agreujaments constants del Poder Central. En castellà i no en català se'ns ha obligat a prendre costums i vicis estranys al nostre temperament civilitzat. En fi, en castellà i no en cap més llengua se'ns ha ensenyat de menysprear lo nostre i a acceptar lo del Poder Central. En aqueixa llengua de Castella que jo també respecto en tot allò que té de voluntat, però que detesto la seva imposició oficial perquè totes les llengües ho són d'oficials dintre les comarques que es parlen.

En aqueixa llengua que té patrimoni nostre, com en té el català, ha estat i és, actualment mofada la nostra pàtria per un regust do sàtira hipòcrita posada a sou del servilisme central.

Honorem, aragonesos, la llengua catalana! Llengua que s'ha parlat i es parla actualment a l'Aragó. Venerem aqueix idioma de què els nostres reis feien ús per a tot afer internacional, donant-lo a conèixer dins de la diplomàcia d'Estat, per tota l'Europa!... El no respectar-la, el no honorar-la i venerar-la és una manca d'educació que cometem. Porta quelcom nostre i l'hem d'acceptar.

* Article publicat a 'La Veu de Catalunya, Diari català d'avisos, notícies i anuncis' Any 32, Núm. 8051 (8 gen. 1922) Ed. Matí.

Encara estem vius

// DIEGO RÁFALES*

Em vaig despertar a mitja nit sobresaltat per una sèrie de detonacions. Un gran estrèpit que, acompanyat del moviment del llit, donava la sensació que l'edifici on nos trobàvem s'estigués a punt d'afonar per un terratrèmol. Lo cor me va començar a bategar fort buscant una explicació a aquella situació. Vaig tardar uns segons a ser conscient del que passava: l'alto el foc, lluny de ser allò que se n'esperava, s'havia trencat aquella nit.

Mos esperàvem lo pitjor. L'exèrcit israelià havia llançat una onada de centenars de bombardejos al llarg de tota la Franja de Gaza i, sumat al bloqueig d'aliments i materials essencials, entràvem en un escenari encara més devastador per a una terra castigada sistemàticament des de fa més de 75 anys. Més de 400 persones van ser assassinades aquella nit i aproximadament 600 van resultar ferides. Los companys que estaven a les estructures sanitàries reportaven una arribada constant de morts i ferits.

Lo soroll que van deixar darrere seu los avions que van pentinar la Franja en pocs minuts era només lo preludi de més dolor, més mort i més destrucció. Setmanes després que es trenqués l'alto el foc, estructures sanitàries i seus d'organitzacions humanitàries també es van convertir en objectius. Més de quatre-cents dies després, la calma encara no ha tornat a este petit tros de terra. La violència, l'opressió i la persecució continuen marcant la vida de tot un poble.

I és precisament aquí on una de les línies roges més bàsiques de qualsevol conflicte pareix que haja desaparegut. En los últims anys, atacar civils, hospitals, ambulàncies o personal sanitari i humanitari s'ha anat convertint en una pràctica cada volta més habitual. Allò que hauria de ser una línia roja intocable s'ha anat normalitzant fins al punt que les proteccions del dret internacional humanitari han deixat de respectar-se. Ho hem vist a Gaza, però també al Sudan, a la

regió etíop del Tigray o a Ucraïna, entre altres. Espais que haurien de servir per cuidar la vida acaben convertits també en objectius de guerra. Només l'any 2025 es van registrar 1.348 atacs contra instal·lacions mèdiques, que van causar la mort de 1.981 treballadors sanitaris, humanitaris i pacients, més del doble que l'any 2024.

Quan un hospital és bombardejat, no només desapareixen parets o quiròfans. També desapareix un dels últims espais on la gent encara pot sentir-se protegida. I qui més ho patix, quasi sempre, són los mateixos: la població civil, les famílies

que no poden fugir, les dones que continuen sostenint la vida enmig del caos i els xiquets i xiquetes que creixen havent normalitzat la por, la pèrdua i la violència.

Moltes d'estes guerres tenen també un altre element en comú: afecten especialment pobles i comunitats que viuen als marges, minories perseguides per la seua identitat, pel seu origen o per la seua llengua. Comunitats que no només lluiten per sobreviure físicament, sinó també per continuar existint culturalment.

Potser per això sempre m'han interpellat especialment los llocs de frontera: espais on la gent viu entre llengües, relats i identitats que no sempre ixen als mapes principals.

L'acció humanitària no pot parar guerres ni resoldre conflictes polítics. Tampoc pot resoldre totes les injustícies del món. Però sí que pot salvar vides, alleujar dolor i acompanyar les persones en los moments de més foscor. I, sobretot, pot ajudar a posar llum allí on sovint ningú mira. Perquè, encara que tot estigues destruït, continuar cuidant la vida continua sent una forma de resistència.

L'última volta que vaig preguntar als companys de feina de Gaza com estaven ells i la seua família, em van respondre amb unes paraules que resumixen millor que cap dada la realitat que viuen cada dia:

«Encara estem vius».

* Coordinador de projectes en contextes d'emergència, Metges Sense Fronteres

Imatges de la destrucció
DIEGO RÁFALES

Niubó i Ortí, dues cares de la mateixa moneda?

// JORDI MARÍN MONFORT

Les reivindicacions dels col·lectius docents porten temps covant-se i aquest curs 25-26 han acabat esclatant a Catalunya i al País Valencià de forma massiva i més puntualment a l'Aragó. Allò que es demana és essencialment el mateix: una millora de la qualitat de les condicions de treball d'una banda (rebaixa de les ràtios, menys burocràcia, espais de treball dignes, eficiència en l'adjudicació de substitucions...) i de la recuperació del poder adquisitiu que se'ns ha arrebatat d'una altra. Ambdues però, convergeixen en el fet de ser només la punta de l'iceberg de quelcom més profund: la degradació d'un servei públic com és el de l'educació. Exactament el mateix que passa en l'àmbit de la sanitat o de la dependència.

Totes tres, educació, sanitat i dependència, són pilars de l'estat del benestar i necessitats imperioses de la societat. Són, per tant, nínxols de negoci per a un sistema neoliberal que ho monetitza tot. Si es retallen aquests serveis no cal tenir cap dubte que els usuaris potencials s'escuraran les butxaques per poder disposar-ne. Disposar-ne no com un luxe o una necessitat accessòria, sinó com el que són, una necessitat vital. És des d'aquesta lògica cruel i deshumanitzadora que s'actua. Així doncs, la societat hauria d'entendre aquestes vagues que darrerament

Trobada de docents aragonesos i valencians al pont de la Pobla, a la divisòria entre els dos territoris

JORDI MARÍN

i de forma recurrent afecten als sectors de l'educació i de la sanitat com a crits d'alerta d'un desmantellament orquestrat de tot allò públic en favor d'una creixent oferta de serveis privats que han vingut a cobrir aquestes necessitats.

En els casos valencià i aragonès, a més, les retallades en serveis públics van acompanyades d'anuncis grandiloqüents de rebaixes fiscals. Aquesta reducció en la recaptació d'impostos repercuteix directament en una menor disponibilitat presupostària per a aquests serveis públics que serveix com a excusa per a no poder atendre les demandes dels sectors implicats. Un peix que es mossega la cua i que ha estat perfectament dissenyat per escanyar les classes més baixes i permetre que les rendes més altes tinguin més poder adquisitiu per

tal d'accedir als serveis concertats i en ares d'una llibertat d'elecció que encobreix una segregació orquestrada de la societat.

Hauria de cridar l'atenció al públic general que açò no va de governs d'esquerres o de dretes. Les polítiques que apliquen uns i altres en aquestes matèries tenen petites diferències superficials però en el gruix de la qüestió cap d'elles mossega la mà de l'amo. I l'amo és el capital, el neoliberalisme que ha dictat com han de ser les normes del joc. No ens hauria d'estranyar, doncs, que a Catalunya els docents es revoltin contra un govern del PSC i Comuns amb recolzament d'ERC mentre que al País Valencià i també a l'Aragó, ho fan contra un govern del PP amb el suport tàcit de VOX. Uns i altres no són més que titelles de qui realment mana.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Papa // Ramon Sistac

Si us preneu la molèstia d'anar al traductor de Google i hi poseu el català *mama* (o *mamà*) en qualsevol dels 133 idiomes que ofereix, comprovareu que en una altíssima proporció i en qualsevol tipologia de llengua o indret del món hi ha resultats semblants: *mamá*, *mamma*, *mamman*, *ma*, *man*... I, si en molts altres casos hi ha formes sensiblement diferents, és perquè el traductor reconeix una forma de nivell més elevat, com seria el cas de *mare*, més formal, al costat de *mama*, més col·loquial. No cal remuntar-se la Torre de Babel per entendre'n el perquè: en la immensa majoria de circumstàncies i, es pot dir que en totes les cultures, la primera unitat que reconeix l'infant és sa mare. És per això que la seua primera paraula és per a anomenar eixa realitat, i ho fa amb la combinació fonètica més fàcil: la vocal més oberta (la *a*, que només demana obrir la boca) i la consonant bilabial més senzilla (la *m*, que tan sols exigeix tancar els llavis). D'esta relació de proximitat

també venen *mama* ('òrgan dels mamífers que conté la glàndula mamària'), *mamella* i *mamar*.

Pel que fa a *papa* o (*papà*) l'origen és similar, ja que la *p* és igualment una consonant bilabial, encara que ara hi ha més variació entre llengües, però sempre en combinacions molt senzilles: *papà*, *pa*, *babbo*, *dad*, *tata*, *aita*... I a més, possiblement a causa de la distribució tradicional de rols, sovint hi predominen les formes etimològiques més «elevades» del tipus *pare* i no *papa*. Tanmateix, com que *papa* ja existia en llatí, i més o menys tal qual, d'ací el títol de «Papa», 'Sant Pare'. Però, per embolicar més la troca, resulta que el Papa de Roma no és pas el meu papa, perquè el meu (que, per cert, era molt catòlic), no hauria permès mai que li paguéssim els seus viatges amb els nostres impostos.

I, per cert, per a quan una Mama (o se n'hauria de dir una «Santa Mare»?)

és

Evitar una catàstrofe està a les teves mans.

Si veus fum o foc, truca al 112.
Informa-te'n a incendis.gencat.cat

Diputació
Barcelona

Generalitat
de Catalunya

tothom El Govern de